

AKTARILAN DEĞERLER AÇISINDAN DİVAN-I HİKMET DİVAN-I HİKMET IN TERMS OF TRANSFERRED VALUES

ARZU ŞEYDA GÜVEN

Yrd. Doç. Dr., Kafkas Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Asst. Prof. Dr., Kafkas University, Faculty of Science and Letters, Department of Turkish Language and Literature

arzuseyda@mynet.com

ORCID ID: orcid.org/0000-0002-1363-0752

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi-Journal of Turkish Researches Institute
TAED-60, Eylül - September 2017, Erzurum
ISSN-1300-9052

Makale Türü-*Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-*Received Date* : 10.07.2017
Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 11.09.2017
Sayfa-*Pages* : 295-310
DOI- : <http://dx.doi.org/10.14222/Turkiyat3783>

www.turkiyatjournal.com

<http://dergipark.gov.tr/ataunitaead>

This article was checked by iThenticate.

AKTARILAN DEĞERLER AÇISINDAN DİVAN-I HİKMET
DİVAN-I HİKMET IN TERMS OF TRANSFERRED VALUES

ARZU ŞEYDA GÜVEN

Öz

Bu çalışmada Türk dünyasının büyük düşünürlerinden ve yol göstericilerinden olan Hoca Ahmet Yesevî'nin Divan-ı Hikmet adlı eseri, içerdiği değerler açısından incelenmeye çalışılmıştır. Bireylerin ve toplumların ilerlemeleri, çağdaşlaşmaları eğitim yoluyla gerçekleşir. Bu noktada evrensel değerlerin yanı sıra öz değerlerden de faydalanılması gerektiği yadsınamaz bir gerçekliktir. Divan-ı Hikmet, birey-toplum-evren üçgeninde İslami bakış açısıyla ideal insana ulaşma yolunda öğretilerden oluşan bir değer metnidir. Divan-ı Hikmet, zamanlar üstü özelliğe sahip olması nedeniyle günümüz eğitiminde de değerlendirilmesi gereken bir eserdir. Bu bağlamda son derece değerli bir metnin değerler açısından incelenmesi gereği üzerine böyle bir çalışma yapılmıştır. Çalışmada öncelikle Ahmet Yesevî'nin hayatı hakkında bilgi verilmiştir. Divan-ı Hikmet'teki hikmetler ele alınarak içerik tespiti yapılmıştır. Daha sonra Divan-ı Hikmet, aktarılan değerler açısından incelenmeye çalışılmıştır. Metin içerisinde içerdiği konulara göre hikmetlerden örnekler verilmiştir. Ahmet Yesevî'nin düşünce dünyası, eserinden hareketle ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca Divan-ı Hikmet, Türkçe açısından da değerlendirilmeye çalışılmıştır. Sonuç bölümünde ise metnin genel bir değerlendirilmesi yapılmış ve elde edilen bulgular sıralanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hoca Ahmet Yesevî, Divan-ı Hikmet, İslamiyet, İnsan, Değerler Eğitimi.

Abstract

This study aims to examine the value content of Divan-ı Hikmet written by Hoca Ahmet Yesevî who is one of the great thinkers and leaders of Turkish World. Education leads the way for people and societies to development and modernization. It is undeniable that, besides universal values, those vales peculiar to societies should be adopted. Divan-ı Hikmet is a work of values, from an Islamic perspective consisting of teachings suggesting ideal human being in the individual-society-universe cycle. Because of its timeless nature, Divan-ı Hikmet is a work, which should be evaluated in current educational practices. In this regard, this study is conducted based on the necessity to examine the value content of such an extremely precious work. This study first presents some information about the personal life of Ahmet Yesevî. Then, Divan-ı Hikmet is analyzed according to its value content. A content analysis is conducted taking the wisdom into account. Examples of wisdom are provided according to the categories in the work. Ahmet Yesevî's world of thought is tried to be displayed with reference to his work. Besides, Divan-ı Hikmet is tried to be evaluated in terms of Turkish. The conclusion section presents a general evaluation of the work and the findings are listed.

Key Words: Hoca Ahmet Yesevî, Divan-ı Hikmet, Islam, Human, Values Education.

Giriş

Eğitim, modern ya da geleneksel anlamda olsun her durumda insana insan olabilmeyi öğretmeyi amaçlayan çok boyutlu bir olgu olarak tanımlanabilir. Bu çok boyutlu olgu, insanın yaradılışına uygun olarak yaşam boyu / tarih boyu devam eden ve devam edecek olan bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Düşünme, anlama ve konuşma yetilerine sahip olan birey, anlama / öğrenme süreçlerini de yaşamı boyunca çok çeşitli yollarla / araçlarla gerçekleştirir. Eğitim, tarih boyunca dönemlerin ve toplumların özelliklerine göre değişik şekillerde gerçekleştirilmiştir. Birey için hayat boyu öğrenme süreci olan eğitim, toplumlar için de tarih boyu öğrenme süreci olarak nitelendirilebilir. Türk dünyasında yüzyıllar boyunca hocalığını / öğretmenliğini devam ettiren eğitimciler arasında önde gelen şahsiyetlerden biri de Hoca Ahmet Yesevî'dir.

Hoca Ahmet Yesevî, “Türk dünyasının manevi hayatında asırlardır tasarrufu devam eden ve “Pir-i Türkistan”, “Hazret-i Türkistan” olarak anılan büyük bir Türk mutasavvıfı, bir mürşid-i kâmilidir.” (Bice, 2010: 9) Bu derece önemli unvanlarla anılan Hoca Ahmet Yesevî için İslam ansiklopedisinde de şu bilgiler verilmiştir:

Ahmed Yesevî'nin tarihi şahsiyetine dair vesikalar azdır, mevcut olanlar da menkıbelerle karışmış haldedir. Bunlardan sağlam bir neticeye varmak oldukça güç, hatta bazı hususlarda imkânsızdır. Buna rağmen “hikmet”lerinden, onunla ilgili tarihi kaynaklardan, menâkıbnâmelerden elde edilecek bilgiler ve çıkarılacak sonuçlar, menkıbevi de olsa, hayatı, şahsiyeti, eseri ve tesiri hakkında bir fikir vermektedir. Batı Türkistan'daki Çimkent şehrinin doğusunda bulunan ve Tarım ırmağına dökülen Şâhyâr nehrinin küçük bir kolu olan Karasu üzerindeki Sayram kasabasında doğdu. İspicâb (İsficâb) veya Akşehir adıyla da anılan Sayram kasabası eskiden beri önemli bir yerleşme merkeziydi. Bazı kaynaklarda onun Yesi'de, bugünkü adıyla Türkistan'da doğduğu kaydedilmektedir. Ahmed Yesevî'nin doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Ancak Yûsuf el-Hemedânî'ye (ö. 535 / 1140-41) intisabı ve onun halifelerinden oluşu dikkate alınırsa XI. yüzyılın ikinci yarısında dünyaya geldiğini söylemek mümkündür.

(<http://www.islamansiklopedisi.info>)

Divan-ı Hikmet hakkında ise İslam Ansiklopedisinde şu bilgiler yer almaktadır:

Ahmed Yesevî'nin “hikmet”lerini içine alan mecmuanın adıdır. Dîvân-ı Hikmet nüshalarının muhteva bakımından olduğu kadar dil bakımından da önemli farklılıklar arz etmesi, bunların farklı şahıslar tarafından değişik yerlerde meydana getirildiğini açıkça göstermektedir. Bir kısmı kaybolan veya zamanla değişikliğe uğrayan hikmetler derlenirken araya aynı ruh ve ifadedeki yeni hikmetler de ilâve edilmiş, böylece gittikçe aslından uzaklaşmıştır. Kime ait olursa olsun bütün hikmetlerin temelinde Ahmed Yesevî'nin inanç ve düşünceleri, tarikatının esasları bulunmaktadır. Hikmetler Türkler arasında bir düşünce birliğinin teşekkül etmesi bakımından çok önemlidir.

(<http://www.islamansiklopedisi.info>)

Divan-ı Hikmet, insan olma yolunda insana sunulan öğütler, öğretiler toplamıdır. Sadece oluşturulduğu zamanla ve mekânla sınırlı kalmayan her zamana ait, bireysel, toplumsal aynı zamanda evrensel değerlerin kitaplaştığı bir değerler manzumesidir.

“Değer, bir sosyal yapının varlık, birlik, işleyiş ve devamının sebebi olarak kabul edilen, tasvip ve teşvik gören korunmaya çalışılan inanışlardır. Bir toplumdaki değerler, bazen iman, bazen kanaat, bazen bilgi şeklinde ortaya çıkar. Kaynağı, ortaya çıkış şekli ve yaptırım gücü ne olursa olsun, değerler, kavramlara yüklenen manalardır. Değerlerden her biri o sosyal yapının tarihî birikiminin sonucu olarak meydana gelir.” (Ulusoy ve Dilmaç, 2012: 5)

Eğitim amaçlı olarak karşımıza çıkan hikmetler, değer eğitimi odaklı bir söylemle oluşturulmuştur. Değer eğitimi odaklı olması, yayılma alanını ve sürecini de etkilemiştir. Hikmetlerin içerikleri incelendiğinde dinî bir bakış açısıyla oluşturulmuş olduğu görülür. Hikmetlerin amacı, İslamiyet’i anlatmak, İslamiyet’i anlatırken insanı, değerlerle değerli kılmaktır.

İslam inancının temel amacı, insanın insan olabilmesidir. İnsan sözcüğünün kavram alanına bakıldığında düşünme / konuşma / kavrama / değiştirme / biçimlendirme yetilerine sahip olma etrafında şekillendiği görülür. İnsan sözcüğünün Türk Dil Kurumuna ait Güncel sözlükteki tanımları şu şekildedir:

“1. *isim* Toplum hâlinde bir kültür çevresinde yaşayan, düşünme ve konuşma yeteneği olan, evreni bütün olarak kavrayabilen, bulguları sonucunda değiştirebilen ve biçimlendirebilen canlı

2. Âdemoğlu, âdem evladı

"O yaştâ insan hiç düşünmeden sadece yaşamaya bakar." (H. Taner)

3. *sıfat* Huy ve ahlak yönünden üstün nitelikli (kimse)”

Büyükkantarcıoğlu da şöyle bir tanımlama yapmaktadır: “İnsan, bir yandan toplumsal gerçekliği oluşturan ve devam ettiren diğer yandan da bundan etkilenerek kendisini biçimlendiren bir varlıktır. ...Davranış biçimlerini içinde bulunan toplumsal yapıya göre edinme süreci toplumsallaşma olarak adlandırılmaktadır. Toplumsallaşma doğumla başlar, aile ve yakın çevre içinde gelişir, okullaşma sürecinde devam eder, tüm yaşam boyunca yeni değerlerin eklenmesi ile pekişir.” (Büyükkantarcıoğlu 2006: 11-12)

Bütün bu tanımlara bakıldığında insan sözcüğünün yüklendiği değerlerin akılcı bakış açısına dayandığı görülmektedir. Yaratıcı tarafından kendisine bahşedilen bu özelliklerin kullanımı, insanın kendi iradesine / aklını kullanmasına bağlı kılınmıştır. Bu noktada eğitim kavramı önem kazanmaktadır. Tam anlamıyla insan olabilmek, insanın önce düşünce dünyasını sonra yaşadığı dünyayı biçimlendirmesiyle mümkün olacaktır. Divan-ı Hikmet, bu arayışı kolaylaştırmak için ana dille Türkçeyle seslenecektir insana: İnsan olabilmenin yollarıyla, Kur’an dilince. Hoca Ahmet Yesevî, hikmetlerine Allah’ın ismiyle başlayacak ve talep edenlere inci, cevher yani değerler saçacaktır:

“Bismillah deyip beyan ederek hikmet söyleyip

Taleb edenlere inci, cevher saçtım ben işte

Riyazeti sıkı çekip, kanlar yutup

“İkinci defter” Sözleriniz açtım ben işte.”

(Bice, 2010: 63)

Hikmetlerinde yol gösterici bir söylem oluşturan Yesevî, Hakk’a ulaşmada kendi yolunu anlatırken bu yolda yürüyüşünü bir ömürle tamamlar ama onun yolu hikmetleri vasıtasıyla yüz yıllardır Türk dünyasında bir ışık olarak devam eder. Allah’a giden yolu aydınlatan, insan olma yolunu gösteren hikmetler, yüzyıllardır dilden dile, gönülden gönüle aktarılarak yeniden yazılır, yeniden okunur bir niteliktedir.

Kuran-ı Kerim’in özü, insanın okuma / anlama / yaşama eylemlerine yönelik hayatın bilgisidir. Bu hayatın bilgisine ulaşmak için insanoğlunun iletişime açık olması gerekmektedir. İletişim, eğitimin olmazsa olmazıdır. İletişim olmadan birey ve dolayısıyla toplum eğitimi gerçekleşemez.

İlim, eğitim talep etmekle gerçekleşebilir. İki taraflı bir süreçtir eğitim ve hayat boyu devam eden, etmesi gereken bir olgudur. Bu açıdan bakıldığında Divan-ı Hikmet hayat boyu öğrenmeyi / öğretmeyi gerçekleştirebilmiş bir eser olarak karşımıza çıkar. Elbette içeriğini anlamak, okumaktan geçecektir. Anlamak; anlamlandırmak, hayata katmak demektir. Hayata katılamayan bilgiler, bilgi kirliliğinden öteye gitmeyecektir. Bu açıdan Divan-ı Hikmet’in hikmetini de anlamak, onu gereği gibi okumakla / yaşamakla gerçekleşecektir.

Kur’an-ı Kerim’in ilk sözü “Oku”dur. İlimin, bilginin ne kadar önemli olduğu ayetlerle sabittir. Kur’an-ı Kerim, insana gönderilmiştir. İnsanı muhatap alır, insan olma yollarını anlatır. Yesevî, Kur’an-ı Kerim’i esas alır ve Hz. Peygamber’in aydınlatığı yoldan yüz yıllar sonrasında can bularak o yolun bir yoldaşı olur.

*“Ben demedim, Allah kendi vaad eyledi
Yolsuz idim, lutf eyleyerek yola koydu
Garip olup feryad eyledim, elimi aldı
Öyle âşık şevk şarabını içer dostlar.”*

(Bice, 2010: 109)

Bilgiyi evrensel bir değer olarak algılayan ve aktaran Yesevî, cehaletin birey ve toplumlar için ne derece korkunç sonuçlarının olabileceğini de hikmetlerinde tüm açıklığıyla ortaya koymuştur. Cehalet, her devrin en büyük sorunudur. İnsanın en büyük düşmanı, cehalettir. Bilginin kullanılabilir olduğu bir dünyada insanoğlu, yaşamını daha iyi düzenleyecek, toplumlar daha duyarlı, bireyler daha değerli olacaklardır.

*“Kul Hoca Ahmed, sözünü cahillere söyleme
Söz söyleyip, cahile, değersiz pula satma
Açıktan ölsen bile, nâmerdden asla minnet çekme
Arslan Baba’m sözlerini işitiniz teberrük.”*

(Bice, 2010: 105)

İnsanlık tarihi, cehaletin sebep olduğu birçok olumsuz olayla doludur. Türkiye’de yaşanan pek çok olumsuz durumun bilgisizlik ve eğitimsizliğin sonucu olduğu da görülmektedir. İnsana, doğaya ve kendine en çok zarar veren yaratık, insandır. Yaratılmışların en şerefli olan insan, kendisine verilen, kendisinde var olan bu değerinin farkına vardığı zaman “kendini bilmek” denilen özellik ortaya çıkmaktadır.

“İlim ilim bilmektir, / İlim kendin bilmektir, / Sen kendini bilmezsen / Bu nice okumaktır.” diyen Yunus Emre’nin öğretisi de Ahmet Yesevî’nin yolunun devamı niteliğindedir.

Bilgi, erdem ve ahlâk temel değerlerdendir. Gerçek bilgili kişiler, erdemli insanlardır. Erdem dediğimiz şey, “İnsanın yaradılışındaki iyilik, iyi huy”dur. (Devellioğlu 2013:253) Aslında Yesevî’nin üzerinde durduğu ‘dünyadan geçmek’, dünyayı gerçekleştirmekle aynı anlama gelecektir. İyi insan olabilme, erdemli insan olabilme, hem bu dünyaya hem öteki dünyaya yöneliktir. Her iki dünyanın iyi olması, insanın kendini gerçekleştirmesi ile mümkün olacaktır.

Ahmet Yesevî’nin amacı, Peygamber Efendimizin yolunu, düşünce dünyasını zamana yaymaktır. Onun yolu, ulaşmak istediği ve anlatmak istediği Müslümanlık, görünüşte değildir. Yesevî, gerçek insanı, gerçek Müslüman’ı arar, onu anlatır. Yalan, riya, gösteriş, gerçeğe ulaşmada yol değildir. Aslolan yürekte gelen hayata geçirilmiş gerçek İslamiyet’tir.

18. Hikmet, bu bağlamda her dönemde dikkate alınması gereken eleştirel bir söylemle oluşturulmuştur.

“Görünüşi sufiye benzer, kıyametten korkmazlar;
Günah ve haram hasılı, günahlardan ürkmezler
Riya tesbihi elinde, ağlayıp yaşını dökmezler;
Arslan Babam sözlerini işitiniz teberrük.”
Sahabeler dediler: Arslan Baba’dır adınız
Arapların ulusu, tertemizdir zâtınız
Ten terbiyesi farz dedi, parça salıp yattınız;
Arslan Babam sözlerini işitiniz teberrük.
Ahir zaman ümmetleri süslerler evlerini;
Nefs hevaya sevinip bozar her an huylarını;
Şan ve şefkatler ile dik tutar boylarını;
Arslan Baba’m sözlerini işitiniz teberrük.
Ahir zaman ümmetleri, dünya fâni, bilmezler;
Gidenleri görerek ondan ibret almazlar;
Erenlerin yaptığını görüp göze ilişmezler
Arslan Baba’m sözlerini işitiniz teberrük.
İyi yollardan sapıp kötü yola savuşan
Lanetli şeytan pirim deyip eteğine yapışan,
Şeytana pirim deyip sabah akşam görüşen;
Arslan Baba’m sözlerini işitiniz teberrük.”

(Bice, 2010: 102-103)

Divan-ı Hikmet, hem insana hem de Allah’a seslenen bir metindir. İçerisinde yakarışlar da çokça yer alır. İnsanoğlu, her ne kadar güçlü olduğunu düşünse de aslında güçsüz olduğunu bilir. Ve kendinden daha güçlü bir varlığa, onu yaratan asıl güce sığınma isteği duyar. İletişim de yine yaratıcı tarafından insanoğluna bahşedilen söz söyleyebilme

gücüyü mümkün olur. İşte dua da bu söz söyleme yetisinin bir biçimidir. Dua ile insanoğlu, yaratıcıyla iletişim kurar:

*“Rahman Rabbim rahmetini câri eyle seherde;
İşyan batağına battım, yardım et seherde.
Estağfir ve istiğfarı eyle uzak şeytandan;
Şeytan seni azdırır, selamet ver seherde.
Ümit ile gelmişim dergâhına Allah'ım
Günahkârım, isyankâr elimi tut seherde.
Tevbe eyledim dilimde, gönlüm korkmaz Hüda'dan
Hem rahmet ve cemali armağan eyle seherde.
Yolsuz yola yol yürüdüm, gaflette ömrüm geçti;
Ey Kadir-i Zülcelal, yola sal seherde.
Sensin benim sığınağım, gazap eyleme Allah'ım,
Ey bütün halleri bilen, halimi sor seherde.
Baştan ayağa günahım iki cihana sığmaz
Kulun asi, günahkâr, gizli eyle seherde.
Dağdan ağır günahım, özür demeğe dilim yok;
Günahımı bağışlayıp, yerle bir eyle seherde.
Günahımı itiraf ederim, hazırsın hem fakir
Elimi tut ey Cebbar, yola koy seherde.
Garibim ve kimsesizim, biçâreyim ve nâzırsın;
Senden başka kimim var, rahmet eyle seherde...”*

(Bice, 2010: 116)

Kul Hoca Ahmet, hem Tanrı'ya hem kendine hem de insana seslenir. Bu sesi duyabilmek ve gereğini yerine getirebilmek, insan olabilmenin gereğidir.

Ahmet Yesevî, hikmetlerinde insanın ümit etme duygusunun üzerinde de çokça duracaktır. Ümit etmek / umutsuz olmamak da insani bir değer olarak karşımıza çıkar. Çünkü İslamiyet, hayat dinidir. 27. Hikmet, Tanrı'ya yine gönülden bir sesleniştir:

*“Rahmetinden ümitsiz kılma ben garibi
Dinlenmeden ağlayıp dua eyleyim sana
Geceleri uykusuz kalıp tan atana dek
Yunmadan gözümü ağlayıp dua eyleyim sana
Dergâhına şimdi gelerek belimi bağlayıp
Canı yakıp yürek-bağrımı tutup dağlayıp
Yakamı tutarak geçen işe çokça ağlayıp
İhlâs ile ağlayıp dua eyleyim sana”*

(Bice, 2010: 118)

Ahmet Yesevî, amacını kendi deyimiyle 31. Hikmet'te şöyle ifade eder:

*“Kur’ân’ın izzet ve ikramını yerine getirmesem
Edepsizlik, akılsızlık benden geçse affeyle
Hazretinde ben gibi kulun hatası çoktur
Yüz karası her hatalar benden geçse affeyle”*

(Bice, 2010: 122)

“Kur’ân’ın izzet ve ikramını yerine getirmek”, bütün hikmetlerin özü, bu cümledir denebilir.

Hikmetler, Türk dünyasında dilden dile, gönülden gönüle yayılacak ve birçok âşığın, şairin, mutasavvıfın, düşünürün söyleminde gün yüzüne çıkacaktır. Allah aşkı ile yanan, ona ulaşmayı arzulayan Yesevî, aynı yoldan devam eden Yunus Emre’yi de etkileyecektir. 35. Hikmet’te bu etki açıkça görülmektedir.

*“Aşkın eyledi şeyda beni cümle, âlem bildi beni,
Kaygım sensin gece gündüz, bana sen gereksin.*

*Taâla'llah zihi ma'ni, sen yarattın cisim ve canı,
Kulluk eyleyim gece gündüz, bana sen gereksin.*

*Gözüm açtım seni gördüm, bütün gönülü sana verdim,
Akrabalarımı terk eyledim, bana sen gereksin.*

*Söylesem ben dilimdesin, gözlesem ben gözümdesin,
Gönlümde hem canımdasın, bana sen gereksin.*

*Feda olsun sana canım, döker olsan benim kanım,
Ben kulunum sen sultanım, bana sen gereksin.*

*Âlimlere kitap gerek, sufilere mescid gerek,
Mecnun'lara Leyla gerek, bana sen gereksin.*

*Gafillere dünya gerek, akıllılara ahiret gerek,
Vaizlere minber gerek, bana sen gereksin.*

*Âlem bütün cennet olsa, bütün huriler karşılamağa gelse,
Allah bana nasip eylese, bana sen gereksin.*

*Cennete gireyim cevlan eyleyim, ne hurilere nazar eyleyim
Onu bunu ben ne eyleyim, bana sen gereksin.*

*Hoca Ahmed benim adım, gece gündüz yanar odum
İki cihanda umudum, bana sen gereksin.”*

(Bice, 2010: 128)

Ahmet Yesevî, Allah ve Peygamber aşkıyla bir ömür yaşar. Hz. Muhammed’e olan sevgisi o kadar yüce bir seviyededir ki hayatını onu anlamaya, anlatmaya ve öğretmeye adar. Peygamber Efendimizi anlatırken şiir dilinin özelliklerinden yararlanır.

Şiir dili anlatılarda kalıcılığı arttıran önemli bir unsurdur. Bu söylem biçimi özellikle seçilmiştir. Şiir dilinde mısralar bir cümle oluşturur ve uzun, yorucu, anlaşılmaz değildir. Hz. Muhammed'i tanıtan bir bölümde Yesevî, şöyle seslenir:

*“Muhammed'in bilin zatı Arabtır
Tarikatın yolu bütün edeptir.
Hakikat bilmeyen insan değildir
Biliniz hiçbir şeye benzemezdir.
Bilin bi-çün olur hem bi-çigüne;
Va bi-şübhe olur hem bi-nemune
Kahurlansa, eyler yer ile yeksan;
Olmakta zelzele yer ile gökler.
Rahmet eylese, biliniz, rahmeti var;
Verir olsa, tükenmez nimeti var.
Muhammed'i tarif eylesem kemine,
Anasının adı bil Amine:*

*Babasının adı Abdullah'tır
Anadan doğmadan ölmüştür.
Muhammed'i dedesi korumuştur
Çıplak açları yoklayandır.
Dedesi biliniz Abdulmuttalib;*

*.....
Rasûl'un bilse her kim dört ceddini,
Kıyamette gezer sekiz cennetini
Babası yedi yaşında ölmüştür;
Rasûl'u amcasına vermiştir.
Ebu Tâlib Ali'nin babasıdır;
Bütün Arabların büyüğüdür.
Ebu Talib olmakta iş başında,
Muhammed oturur daima karşısında
Muhammed'in yaşı on yedi oldu;
Ki o vakit Hatice O'nu gördü.
Muhammed'i bilin ki şahin misali
Hatice O'nu görüp olmakta ağlamaklı
Hadice gönlünde O'nu sevmektedir
Muhammed aşkında içi yanmaktadır.
Gece gündüz diler O'nu Allah'tan;
Biliniz sonunda buldu muradın.
Görünüz Allah'ın işini
Muhammed bakmakta iken devesini,
Hadice'ye Rasul çâker olmuştur,
Bu sebeple bil sen O'nu almıştır.
Hadice'nin Allah bahtını açmıştır;
Rasul'un başına inciler saçmıştır.*

*Rasul'un yaşları kırka varmıştır,
 Ki ondan sonra Allah'dan vahy yetmiştir.
 Ki ondan sonra Muhammed oldu sultan
 Rasul'un gönlünde yâr oldu Allah.
 Muhammed işini Allah yazdırdı;
 İnsanların hepsi iman getirdi.
 Rasul'un başında oldu imâme;
 Kemal buldu otuz üç bin sahabe.
 Rasul'a hepsi hizmet eylemektedir
 Edep ile yürüyüp izzet eylemektedir.
*

(Bice, 2010: 129-131)

Süleyman Çelebi'nin Mevlid'i de Ahmet Yesevî'yi hatırlatır. İslamiyet'in Türkistan'da ve Anadolu'da yayılması, Yesevî ruhunun bu devamlılık özelliği ile gerçekleşebilmiştir. İncelendiğinde Anadolu sahasında birçok şair, âşık ve mutasavvıfın aynı ruh ile eserler oluşturdukları görülmektedir.

Hiz. Peygamber'in hayatını, sünnetlerini, yani yaşama biçimini anlatan, Hiz. Ebubekir, Hiz. Ömer, Hiz. Osman ve Hiz. Ali'yi tanıtan hikmetler okunduğunda bugün de yine aynı lezzet alınmaktadır. Divan-ı Hikmet, kısaca İslamiyet'e dair tarihî bilgilerin yanı sıra İslam'ın anlamını da anlatan bilgilendirici bir eserdir. Kur'an-ı Kerim'de geçen ayetlerden bölümler içeren eser, yine açıklayıcı bir üslup özelliği taşır:

*"O "elestü birabbiküm" dediğinde
 "Kalu bela" dediğimi bilemezdim
 "Vema diniküm" diyerek yine sorduğunda
 "Dinim İslam" dediğimi bilemezdim*

*Allah'ımdan yine üç defa geldi hitap
 Mümin ruhlar "Rabbimsin" deyip verdi cevap
 Cevap vermeyeni kafir eyledi Azim Vehhab
 Ben de cevap verdiğimi bilemezdim"*

(Bice, 2010: 144)

157. Hikmet'in son dördlüğü Hoca Ahmet Yesevî'nin söyleminin özünü yansıtır.

*"Kul Hoca Ahmed aşk derdinden dedi bunu,
 Nice ulu kitablardan aldı bunu,
 Hasret kılıp, ağlar idi gece-gündüz,
 Ağlayıp yürü, gözyaşının rıyası yok."*

(Bice, 2010: 331)

Divan-ı Hikmet'in Münacât kısmında ise Yesevî'nin hikmetlerini neden söylediği, kime hitap ettiği açıklanır:

*"Münâcât eyledi Kul Hoca Ahmed;
Allah'ım eyle kuluna rahmet*

*Garip Ahmed sözü aslâ eskimez;
Eğer yer altına girse, çürümez.*

*Yine mensuh olup o hâr olmaz;
Okuyan bağlilar hasta olmaz.*

*Okuyana eylerim orada şefkat;
Kıyamette eyleyim şefaât*

*Allah'ım eylese nasip bana cennet,
Okuyanlara eylerim şefaât.*

*Dileği her ne olsa Tanrı vere;
Muhabbet şevkini gönlüne koy.*

*Cemalini gösterip Perverdigâr'ım,
Kendi yoluna koysun Bir ve Var'ım.*

*Allah'ım eylesin mahşerde sevinçli
Kıyamet günü temiz Zâtına sırdaş.*

....."

(Bice, 2010: 427)

Ahmet Yesevî'nin söyleminin temelinde **anlamak ve anlatmak** kavramları bulunur. İnsanın anlam ile buluşması, anlamlandırma ile mümkün olacaktır. Yesevî, aslında insanı / hayatı anlamlandırmanın kaygısındadır. Düşünen ve sorgulayan bir birey olarak o, İslamiyet'in evrensel değerlerini de anlatmaya çalışmıştır. Yesevî, görünüşte insanı değil anlayan / sorgulayan / düşünen insanı arar. İslam'ın istediği gerçek insanı anlatır. Âlim ve zalim arasındaki fark anlamla / anlamakla belirlenecektir. Yesevî, gerçek İslam âlimini, Kur'an-ı Kerim'i hakkıyla okuyan, onu gerçekten anlayan ve anlatan kişi olarak tanımlar. 83. Hikmet'te bu konu üzerinde durulur:

*"Fel ya'lemin-el alimün"i okur âlim
Anlamını bilmeden onun olur zalim
Anlamını anlayanların giysisi aba
Öyle âlim, gerçek âlim olur dostlarıma*

*Âlim odur hişt yastanıp tahsil eylese
Gece gündüz Rabbine ağlasa
"Fe'l yedhakü" ayetini tefsir eylese
Öyle âlim, gerçek âlim olur dostlarıma*

"Ve 'l-yebkü kesiran" diye Allah söyledi
Anlamını anlayan âlim dinmeden ağladı
Ağlaya ağlaya gözleri kör oldu
Öyle âlim, gerçek âlim olur dostlarıma

.....
Âlimim diye kitap okur anlamını bilmez
Çoğu ayetin anlamını asla bilmez
Büyükleme, ben-benliği dini tutmaz
Âlim değil cahildir dostlarıma

.....
İlim iki inci beden ve cana rehberdir
Can âlimi Hazretine yakındır
Muhabbetin şarabından içer
Öyle âlim, gerçek âlim olur dostlarıma

.....
Kul Hoca Ahmed âlimlerin hizmetini eyle
Âlimler sözünü işitip amel eyle
Amel eyleyip Hakk yolunda canını ver
Amelsizler cemâl görmez dostlarım ey."

(Bice, 2010: 202-203)

89. Hikmet'te de yine toplumsal eleştiri söz konusudur. Toplumu oluşturan bireylere yönelik eleştiri içeren hikmetlerde bireysel ve toplumsal değer yitimi üzerinde durulur. 99. Hikmet, tamamen eleştirel bir yaklaşımla söylenmiş / yazılmıştır. Sadece o döneme ait değil tüm zamanları kapsayıcı bir söylemle oluşturulmuştur. Divan-ı Hikmet'in en belirgin özelliği dönemler üstü, yani her zamana ait bir söylemle oluşturulmuş olmasıdır. 99. Hikmet'te söz konusu edilen durumlar ve eleştiriler her dönemde, her insanın dikkat etmesi gereken hususlardır:

"Hakk kulları dervişler hakikati bilmişler
Hakk'a âşık olanlar Hakk yoluna girmişler.
Hakk yoluna girenler, Allah diye yürüyenler
Erenler izini izleyip memleketten geçmişler.
Evrenin övüncü Mustafa, öyle dedi merhaba,
Mirâc gecesi deyip fakr yolunu almışlar.
Gönül vermeyip dünyaya, el uzatmayıp harama,
Hakk'ı seven âşıklar ahaliden geçmişler
Dünya benim diyenler, cihan malını alanlar,
Kerkenez kuşu gibi olup o harama batmışlar.
Molla, müftü olanlar, yanlış fetva verenler
Akı kara eyleyenler o cehenneme girmişler.
Kadı, imam olanlar, haksız dâva eyleyenler
O eşek gibi olarak yük altında kalmışlar.
Haram yiyen hâkimler, rüşvet alıp yiyenler

*Kendi parmağını dişleyip korkup durup kalmışlar.
Tatlı tatlı yiyenler, türlü türlü giyenler,
Altın tahta oturanlar toprak altında kalmışlar.
Mümin kullar, sâdıklar, sıdkı ile duranlar
Dünyalığını sarf edip cennet hûrisini kucaklamışlar
Kul Hoca Ahmed bilmişsin, Hakk yoluna girmişsin,
Hakk yoluna girenler Hakk cemalini görmüşler.”*

(Bice, 2010: 227)

Divan-ı Hikmet, Türkçe söyleyişin en güzel örneklerindendir. Hayatın ana dille anlamlandırma süreci olduğu gerçeğinden hareketle Yesevî, eserini Türkçe söylemiş / yazmıştır. Eser, söylendiği / yazıldığı dönemin Türkçesinin özelliklerini yansıtır. Zamana yayılan zamanla yayılan bu ışık, anlamın kendisini dilde, Türkçede bulmasıyla sönmeden devam edebilmiştir. Böylesine önemli bir eserin Türkçe ile oluşturulmuş olması, Türkçe için de çok önem taşımaktadır. Çünkü dil, insanın hem kendine hem evrene tuttuğu bir aynadır. “Dil, sıradan bir iletişim aracı değil, gerçekliği nasıl algıladığımızı belirleyen, nasıl ifade ettiğimizi gösteren, ne tür toplumsal etkileşimler içinde bulunduğumuzun ve kimliğimizin ipuçlarını veren çok yönlü bir göstergedir. Bireyi gerçeklik oluşumu süreçlerinde hem etken, hem de edilgen kılan bir araçtır.” (Büyükkantarcıoğlu, 2006: 8)

Dilin çok boyutlu, çok işlevli bir olgu oluşunu F. de Saussure şöyle açıklamaktadır: “İşlevleri açısından dil, bir iletişim aracı, anlatım ve düşüncelerin olduğu bir araç olarak ele alınabilir. Varlık nedeninin koşulları açısından, dil, tarihsel ve kültürel bir olgu olarak ele alınabilir. İç düzeni açısından dil, ileti üretmeye, üretilen iletiyi anlamaya yarayan bir göstergeler dizgesi olarak ele alınabilir.” (Kıran ve Kıran (Eziler), 2010: 114)

Biçem bakımından incelendiğinde şiir dilinin tercih edildiği hikmetlerin Türkçe şiir dilinin bilgiyle yoğunlaşması ile oluşturulmuş olduğu görülmektedir.

Anlamın gerçekleşmesi anadile bağlıdır. Aksan, anadilin önemini şöyle ifade eder: “Biz dünyayı anadilimizin penceresinden görür, onun kavramlarıyla düşünür, anadilimizin kavramlarıyla evreni biçimlendiririz... Onunla düşünür, dünyayı onunla algılarız.” (Aksan, 2009: 15)

Divan-ı Hikmet Türkçeye özgü şiir dilinin estetiğiyle, inceliğiyle yoğunlaşmış için aradan yüzyıllar geçmesine rağmen bugün okunduğunda da Türkçenin sesinin güzelliği duyulur.

Farsçayı çok iyi bilmesine rağmen ana dilinin / Türkçenin değerini bilen, bunu anlatan ve aktaran Yesevî, insanın dünyayı / evreni / kendini ve bunların hepsini kuşatan / anlatan Kur'an-ı Kerim'i anlamasının yolunun Türkçeden geçtiğini ifade etmektedir. Türkçeye verdiği değer ile eserini ve söylemini Türkçe gerçekleştiren Yesevî, bunu 71. Hikmette şöyle açıklamıştır:

*“Hoş görmemekte âlimler sizin dediğiniz Türkçe'yi
Âriflerden işitsen açar gönül ülkesini
Ayet hadis anlamı Türkçe olsa uygundur,
Anlamına yetenler yere koyar borkünü...
Kadı, müftü, mollalar şeriatın yolunu*

Ârif âşık almıştır tarikatın arkını
 Amel işleyen âlimler dinimizin çırağı,
 Burak biner mahşerde eğri koyar borkünü...
 Amel eylese âlimler dini ve ayın aydınlığı
 Görse olur onların görklü yüzünün rengi...
 Amel işlemeyip "zâhir" ilmini bilmeyip kalanlar,
 Arkasına yükler kırk eşeğin yükünü...
 Hocayım deyip laf vurma bu dünya dayanıksız
 Biliyorum diye söylemesin gönüldeki çirkini
 Yol göstericidir Hoca Ahmed marifetin gülistanı
 Sözler sözü gerçek açar gönül ülkesini...
 Miskin, zayıf Hoca Ahmed yedi ceddine rahmet,
 Farsça dilini bilerek güzel söylemekte Türkçe'yi."

(Bice, 2010: 181)

Sonuç

Hoca Ahmet Yesevî, Türk dünyasının ortak değeri, eskimeyen hocası olarak tanımlanabilir. Yüzyıllardır insan olma yolunu aydınlatan “Yesevî Ruhu”, Türk dünyasını sonsuza dek aydınlatmaya devam edecektir.

Allah'ı arayan Ahmet Yesevî, kendini bulma ve adama yolunu seçmiştir. Bu adayışın karşılığında o, dünya durdukça güzel / faydalı bir eser bırakmış olmakla onurlandırılmıştır. Divan-ı Hikmet, konu başlıkları açısından çok geniş bir alanı kapsamaktadır. Bu konu başlıkları, genel olarak bireysel, toplumsal ve evrensel değer eğitimi odaklıdır.

Eserde İslamiyet'le ilgili dinî bilgilerin yanı sıra İslam tarihine ait olaylar da anlatılmaktadır. Ayrıca dünya ve ahiret hayatına yönelik öngörüler de, eserde verilen bilgiler arasındadır.

Divan-ı Hikmet'te bireye ve topluma yönelik eleştiriler de söz konusudur. Toplumsallaşma noktasında sosyal hayatı düzenlemeye yönelik düşünceler / doğrular / değerler iletilmiştir. Bireyi ve dolayısıyla toplumu yozlaştıran / değersizleştiren kavramlar üzerinde sıkça durulmuştur.

Eserde haram, ikiyüzlülük, yalan, merhametsizlik, görünüşte Müslümanlık, dünyaya düşkünlük, şöhret merakı, hırs, kibir gibi kavramlar, eleştirilen değersiz davranış biçimleri olarak karşımıza çıkar.

İyilik, doğruluk, temizlik, ahlak, bilgili olmak ve bilgiye değer vermek gibi erdemler ise hikmetler boyunca yinelenir. Böylelikle alıcıda / dinleyicide / okuyucuda bir değer eğitimi gerçekleştirilmeye çalışılır.

Divan-ı Hikmet, temelde değer ve değersizlik karşıtlığı içerisinde, insanı değerli kılmak amacıyla yazılmıştır. Yüzyıllar ötesinden Türkçe çok değerli bir ses olan Hoca Ahmet Yesevî'nin sesini duymak, onun eserlerini okumak / anlamak ve hayata geçirmekle mümkün olacaktır. Bu bağlamda denilebilir ki Divan-ı Hikmet, günümüz eğitiminde de üzerinde durulması ve faydalanılması gereken öz eserlerimiz arasında bir değer metin olarak yer almaktadır.

Kaynaklar

- Aksan, Doğan. (1999). *Anlambilim-Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*. Ankara: Engin Yayınları.
- Bice, Hayati. (2010). *Hoca Ahmed Yesevi Divan-ı Hikmet*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
- Büyükkantarcıoğlu, Nalan. (2006). *Toplumsal Gerçeklik ve Dil*. İstanbul: Multilingual Yayınları
- Kıran, Zeynel, Kıran (Eziler) Ayşe. (2010). *Dilbilime Giriş*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Ulusoy, Kadir, Dilmaç Bülent. (2012). *Değerler Eğitimi*. Ankara: Pegem Yayınları.
- <http://www.islamansiklopedisi.info> [Son Erişim Tarihi: 09.08.2017]
- <http://www.islamansiklopedisi.info> [Son Erişim Tarihi: 09.08.2017]
- http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.598b162707d3e4.15197920 [Son Erişim tarihi: 09.08.2017]